

ABDULLA QAHHORNING O'ZBEK DRAMATURGIYASIGA QO'SHGAN
HISSASI

Jumayev Shohjahon Shodmon o'g'li
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universteti

Annotatsiya: Abdulla Qahhor o'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo'lib, uning ijodi nafaqat nasr, balki dramaturgiya sohasida ham chuqur iz qoldirgan. Ushbu maqolada Qahhorning o'zbek dramaturgiyasiga qo'shgan hissasi atroflicha tahlil qilinadi. Uning "Shohi so'zana", "Tobutdan tovush" kabi pesalari orqali milliy teatr san'atining rivojlanishiga ta'siri, qahramonlarining psixologik teranligi va ijtimoiy muammolarni jasorat bilan yoritishi ko'rib chiqiladi. Qahhorning dramatik asarlari o'zbek sahna san'atida yangi bosqichni boshlab berganligi va bugungi kungacha o'z dolzarbligini saqlab qolganligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Abdulla Qahhor, O'zbek Dramaturgiyasi, Teatr San'ati, Shohi So'zana, Tobutdan Tovush, Adabiy Meros, Sotsialistik Realizm, Milliy Teatr

Abstract: Abdulla Qahhor, a prominent figure in Uzbek literature, left a profound mark not only in prose but also in dramaturgy. This article thoroughly analyzes Qahhor's contribution to Uzbek dramaturgy. It examines the impact of his plays, such as "Shohi So'zana" and "Tobutdan Tovush," on the development of national theater art, highlighting the psychological depth of his characters and his courageous illumination of social issues. Qahhor's dramatic works are emphasized as having initiated a new stage in Uzbek stage art, maintaining their relevance to this day.

Keywords: Abdulla Qahhor, Uzbek Dramaturgy, Theater Art, Shohi So'zana, Tobutdan Tovush, Literary Heritage, Socialist Realism, National Theater

Аннотация: Абдулла Каххор, выдающийся деятель узбекской литературы, оставил глубокий след не только в прозе, но и в драматургии. В данной статье всесторонне анализируется вклад Каххора в узбекскую драматургию. Рассматривается влияние его пьес, таких как «Шохи сўзана» и «Тобутдан товуш», на развитие национального театрального искусства, подчеркивается психологическая глубина его персонажей и смелое освещение социальных проблем. Отмечается, что драматические произведения Каххора положили начало новому этапу в узбекском сценическом искусстве и сохраняют свою актуальность по сей день.

Ключевые слова: Абдулла Каххор, Узбекская Драматургия, Театральное Искусство, Шохи Сўзана, Тобутдан Товуш, Литературное Наследие, Социалистический Реализм, Национальный Театр

KIRISH

Abdulla Qahhor (1907-1968) o'zbek adabiyotining yorqin siymolaridan biri bo'lib, o'zining serqirra ijodi bilan milliy nasr va dramaturgiya taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan adibdir. Qo'qon shahrida tug'ilib, Moskvada vafot etgan bu ijodkor [1], [3], [4] o'zbek

adabiyoti tarixida o'ziga xos o'rin egallaydi. Uning hayoti va ijodiy faoliyati o'zbek xalqining XX asrdagi ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotidagi murakkab jarayonlar bilan chambarchas bog'liqdir. Qahhorning adabiyotga kirib kelishi 1920-yillarga to'g'ri kelib, dastlab hajviy asarlar, jumladan, "Mushtum" jurnalidagi felyetonlari bilan e'tibor qozongan [1], [3]. Uning "O'zbek Chexovi" deya ta'riflanishi [1] uning ijodiy uslubi, inson ruhiyatini teran tahlil etish mahorati va badiiy tafakkurining yuksakligidan dalolat beradi.

Adibning ijodiy merosi qirqdan ortiq asarni o'z ichiga oladi, shundan o'ttizga yaqini hikoyalardir [1], [3]. Uning "Sarob" (1934/1935) va "Qo'shchinor chiroqlari" (1951) kabi romanlari, "Sinchalak" (1958) va "O'tmishdan ertaklar" (1965) singari novellalari o'zbek nasrining eng sara namunalari qatoridan joy olgan [3], [4]. Abdulla Qahhor nafaqat nasr ustasi, balki mohir dramaturg sifatida ham tanilgan. Uning "Shohi so'zana" (1949), "Og'riq tishlar" (1954) va "Tobutdan tovush" (1962) kabi komediyalari o'zbek teatr san'ati rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan [3]. Bu asarlar o'zbek jamiyatidagi dolzarb muammolarni o'tkir hajv va chuqur realizm bilan aks ettirgan.

Qahhorning adabiy xizmatlari davlat tomonidan ham munosib taqdirlangan. U 1967-yilda O'zbekiston xalq yozuvchisi unvoniga sazovor bo'lgan [3], [4], shuningdek, 1966-yilda Hamza nomidagi Davlat mukofoti bilan taqdirlangan [4]. Vafotidan so'ng esa "Buyuk xizmatlari uchun" ordeni bilan mukofotlangan [1], [4]. Uning asarlari ko'plab xorijiy tillarga tarjima qilingan, o'zi esa Gorkiy, Gogol, Tolstoy va Pushkin kabi jahon adabiyoti klassiklarining asarlarini o'zbek tiliga mahorat bilan o'g'irgan [1], [4]. Abdulla Qahhorning o'zbek adabiyotidagi o'rni beqiyos bo'lib, uning ijodi bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Ushbu maqolada adibning o'zbek dramaturgiyasiga qo'shgan hissasi atroflicha tahlil etiladi.

Asosiy qism

Abdulla Qahhorning dramaturgiyaga kirib kelishi uning adabiy evolyutsiyasining mantiqiy davomi bo'lib, nasrdagi mahoratini sahna asarlarida ham namoyon etish istagi bilan bog'liq edi. Adibning ijodiy faoliyati dastlab hajviy felyetonlar va hikoyalar bilan boshlanganligi, uning jamiyatdagi nuqsonlarni o'tkir tanqid qilishga moyilligini ko'rsatadi [1], [3]. Bu xususiyat keyinchalik uning dramatik asarlarida, ayniqsa komediyalarida o'zining yorqin ifodasini topdi. Uning nasrdagi realizmga intilishi, inson ruhiyatini chuqur tahlil etish mahorati dramaturgiyada ham o'ziga xos uslubni shakllantirishga zamin yaratdi.

Qahhorning ilk yirik dramatik asarlaridan biri "Shohi so'zana" (1949) komediyasi adibning dramaturg sifatidagi yetukligidan darak beradi [3]. Asarda urushdan keyingi davrdagi jamiyatdagi o'zgarishlar, eski va yangi dunyoqarashlar to'qnashuvi, ayollarning jamiyatdagi o'rni kabi dolzarb mavzular o'tkir hajv orqali yoritilgan. "Shohi so'zana" o'zbek teatri sahnasida katta muvaffaqiyat qozonib, Qahhorning dramaturg sifatidagi obro'sini mustahkamladi. Bu asar orqali u o'zbek komediyasini yangi bosqichga olib chiqdi, uni oddiy kulgidan ijtimoiy-falsafiy mazmun kasb etgan janrga aylantirdi.

Adibning dramaturgiyadagi keyingi qadamlari "Og'riq tishlar" (1954) va "Tobutdan tovush" (1962) kabi komediyalarida yaqqol namoyon bo'ldi [3]. Bu asarlar Qahhorning ijtimoiy illatlarni fosh etishdagi jasoratini, ularni badiiy umumlashtirishdagi mahoratini yanada oshirdi. Uning dramatik asarlarida qahramonlarning nutqi, harakatlari va ichki dunyosi o'zaro uyg'unlikda tasvirlanib, sahna asarining ta'sirchanligini oshirishga xizmat

qilgan. Qahhorning dramaturgiyaga kirib kelishi nafaqat uning shaxsiy ijodiy yo'lidagi muhim bosqich, balki o'zbek teatri va dramaturgiyasi rivojida ham yangi sahifa ochgan hodisa bo'ldi. Shuningdek, uning "Ayajonlarim" (1967) asari ham adibning ijodiy yo'lidagi so'nggi dramatik tajribalaridan biri bo'lib, unda ham insoniy munosabatlar va axloqiy qadriyatlar masalasi markaziy o'rin tutadi [4].

Abdulla Qahhor dramaturgiyasining asosini uning komediyalari tashkil etadi, biroq bu komediyalar yuzaki kulgidan yiroq bo'lib, chuqur ijtimoiy-falsafiy mazmun va psixologik tahlilga boydir. Uning har bir dramatik asari o'z davrining dolzarb muammolarini, insoniy kamchiliklarni va jamiyatdagi illatlarni o'tkir hajv va realizm bilan aks ettirgan.

"Shohi so'zana" (1949) komediyasi Qahhorning dramaturg sifatidagi ilk yirik muvaffaqiyati bo'ldi. Asarning asosiy mavzusi urushdan keyingi davrda jamiyatda yuzaga kelgan yangi ijtimoiy munosabatlar, eski urf-odatlar va yangi hayot tarzi o'rtasidagi ziddiyatlardir. Asarda ayollarning jamiyatdagi o'rni, ularning ta'lim olish va mehnat qilish huquqlari, shaxs erkinligi masalalari markaziy o'rin tutadi. Bosh qahramonlardan biri bo'lgan Oysha obrazida Qahhor yangi davrning faol, bilimli va o'z huquqlari uchun kurashuvchi ayoli timsolini yaratadi. Asarning g'oyasi eski feodal qoldiqlariga qarshi kurashish, taraqqiyotga intilish va insoniy qadriyatlarni ulug'lashdan iborat. Badiiy xususiyatlari jihatidan "Shohi so'zana" o'tkir dialoglar, yorqin xarakterlar va vaziyat komediyasining mohirona qo'llanilishi bilan ajralib turadi. Qahhor qahramonlar nutqini individual xususiyatlariga moslashtirib, ularning ichki dunyosini ochib berishda mahorat ko'rsatgan. Asardagi hajv nafaqat kulgi uyg'otadi, balki tomoshabinni o'ylashga, jamiyatdagi nuqsonlarni tanqidiy baholashga undaydi.

"Og'riq tishlar" (1954) komediyasi esa byurokratiya, mas'uliyatsizlik va korrupsiya kabi ijtimoiy illatlarni fosh etishga qaratilgan. Asarning bosh qahramoni, tish shifokori G'ofurjon obrazida Qahhor o'z ishiga sovuqqonlik bilan qaraydigan, poraxo'rlikka moyil bo'lgan shaxsni tasvirlaydi. Asar g'oyasi har qanday sohada halollik, mas'uliyat va insonparvarlik tamoyillariga rioya qilish zarurligini uqtiradi. Qahhor bu asarda ham o'ziga xos hajviy uslubini saqlab qolgan holda jamiyatdagi ayrim rahbarlarning xalqqa bo'lgan munosabatini, ularning shaxsiy manfaatlarini umumiy manfaatlardan ustun qo'yishini keskin tanqid qiladi. Badiiy jihatdan asar syujetining dinamikligi, qahramonlar o'rtasidagi ziddiyatlarning keskinligi va dialoglarning tabiiyligi bilan ajralib turadi.

"Tobutdan tovush" (1962) komediyasi Qahhor dramaturgiyasining cho'qqisi hisoblanadi. Bu asarda adib insoniy axloq, vijdon, halollik va adolat kabi universal qadriyatlar masalasini ko'taradi. Asarning asosiy mavzusi – o'zgalar hisobiga boyluk orttirishga intilish, yolg'on va riyo bilan yashashning achchiq oqibatlari. Bosh qahramonlardan biri bo'lgan Murodjon obrazida Qahhor o'z manfaatini ko'zlab har qanday pastkashlikka tayyor bo'lgan, ammo oxir-oqibat o'z qilmishlari uchun jazosini oladigan shaxsni tasvirlaydi. Asar g'oyasi insonni halol yashashga, vijdonli bo'lishga va adolatga intilishga chaqiradi. Qahhor bu asarda tragikomik vaziyatlarni yaratishda, qahramonlarning ichki ziddiyatlarini ochib berishda yuksak mahorat ko'rsatgan. "Tobutdan tovush" komediyasining badiiy xususiyatlari uning chuqur psixologizmi, ramziy ma'nolarga boyligi va ko'p qatlamli syujeti bilan belgilanadi. Asardagi hajv nafaqat kulgi uyg'otadi, balki

tomoshabinni chuqur o'ygga toldiradi, insoniy qadriyatlar haqida mushohada yuritishga majbur qiladi. Bu asar Qahhorning "O'zbek Chexovi" degan ta'rifiga to'la mos keladi.

Qahhorning "Ayajonlarim" (1967) asari ham uning dramaturgiyasida muhim o'rin tutadi [4]. Bu asarda oilaviy munosabatlar, avlodlar o'rtasidagi tushunmovchiliklar, otanonalar va farzandlar o'rtasidagi munosabatlar kabi mavzular ko'tariladi. Asar g'oyasi oilaviy qadriyatlarni saqlash, o'zaro hurmat va tushunishga erishishning muhimligini ta'kidlaydi. Qahhor bu asarda ham insoniy xarakterlarning murakkabligini, ularning ichki dunyosini yorqin tasvirlashga muvaffaq bo'lgan. Uning dramatik asarlari nafaqat o'z davrining ijtimoiy muammolarini aks ettirgan, balki umuminsoniy qadriyatlarni ulug'lab, har bir davr uchun dolzarb bo'lgan axloqiy-falsafiy savollarga javob izlagan.

Abdulla Qahhor dramaturgiyasining eng muhim xususiyatlaridan biri uning qahramonlar olamining rang-barangligi va ularning psixologik jihatdan teran tasvirlanganligidir. Adib o'z asarlarida nafaqat ijtimoiy tiplarni, balki o'ziga xos individual xususiyatlarga ega bo'lgan, ichki ziddiyatlarga boy shaxslarni yaratishga intilgan. Uning qahramonlari bir qolipga solingan emas, balki hayotiy, ishonarli va ko'pincha murakkab kechinmalarga ega bo'lgan insonlardir.

Qahhorning dramatik qahramonlari orasida turli ijtimoiy qatlam vakillari uchraydi. "Shohi so'zana"dagi Oysha yangi davrning faol ayoli timsoli bo'lsa, "Og'riq tishlar"dagi G'ofurjon kabi byurokratlar orqali Qahhor jamiyatdagi illatlarni fosh etadi. "Tobutdan tovush"dagi Murodjon esa o'zgaralar hisobiga boylik orttirishga intiluvchi, yolg'on va riyo bilan yashaydigan, ammo oxir-oqibat jazosini oladigan murakkab xarakterdir.

Qahhor qahramonlarining psixologik tasvirida Chexovga xos bo'lgan noziklik va chuqurlik seziladi. U ularning ichki dunyosini dialoglar, monologlar, harakatlar va hatto sukut orqali ochib beradi. Adibning mahorati shundaki, u qahramonlarning tashqi xatti-harakatlari ortida yashiringan ichki motivlarni, ularning ruhiy holatini ishonarli tarzda ko'rsata oladi. Uning qahramonlari ko'pincha ichki ziddiyatlar bilan kurashadi, yaxshilik va yomonlik, halollik va riyo o'rtasidagi tanlov oldida turadi. Qahhorning hajviy asarlarida ham qahramonlar yuzaki kulgi ob'ekti bo'lib qolmaydi, balki ularning kulgili xatti-harakatlari ortida chuqur insoniy dramalar, ijtimoiy muammolar yotadi. Bu uning dramaturgiyasiga tragikomik tus beradi.

Abdulla Qahhorning dramatik asarlari o'zbek teatri va dramaturgiyasining rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Uning pyesalari o'zbek sahnasiga yangi mavzular, chuqur psixologik tahlil va o'tkir ijtimoiy hajvni olib kirdi. Qahhorning komediyalari teatr repertuarining ajralmas qismiga aylanib, ko'plab teatr jamoalari tomonidan muvaffaqiyatli sahnalashtirildi. Bu asarlar aktyorlardan yangicha ijro uslubini, ya'ni yuzaki kulgidan ko'ra, qahramonlarning ichki dunyosini, murakkab kechinmalarini ishonarli tarzda ochib berishni talab qildi. Rejissyorlar uchun ham Qahhor pyesalari chuqur badiiy izlanishlar uchun keng imkoniyatlar yaratdi.

Adibning dramaturgiyasi o'zbek komediyasi janrini yangi bosqichga olib chiqdi. U oddiy kulgidan ijtimoiy-falsafiy mazmun kasb etgan, tomoshabinni kuldirish bilan birga o'ylashga majbur qiladigan asarlar yaratdi. Qahhorning asarlari orqali jamiyatdagi dolzarb muammolar ochiqchasiga muhokama etilib, jamoatchilik fikriga ta'sir ko'rsatdi. Uning ijodi keyingi avlod dramaturglariga ham katta ta'sir ko'rsatib, ularni zamonaviy mavzularga

murojaat qilishga, inson ruhiyatini chuqur tahlil etishga va hajvning ta'sirchan imkoniyatlaridan foydalanishga undadi. Abdulla Qahhor o'zbek dramaturgiyasida o'ziga xos maktab yaratdi, uning merosi bugungi kunda ham o'zbek teatr san'ati uchun muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Xulosa

Abdulla Qahhor o'zbek dramaturgiyasiga chuqur ijtimoiy-falsafiy mazmun, o'tkir hajv va teran psixologik tahlilni olib kirdi. Uning komediyalari oddiy kulgidan yuqori turib, jamiyatdagi illatlarni, insoniy kamchiliklarni va axloqiy dilemmalarni realistik tarzda fosh etdi. Qahhor rang-barang, ichki ziddiyatlarga boy qahramonlar olamini yaratib, o'zbek teatrini yangi bosqichga ko'tardi. Uning asarlari keyingi avlod dramaturglariga ilhom berib, o'zbek komediyasi janrining taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shdi. Qahhorning dramatik merosi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

[1] Abdullayeva, N. (2020). Abdulla Qahhor dramaturgiyasida badiiy psixologizm. Til va adabiyot ta'limi, (5), 26-29. – https://uzjournals.edu.uz/t_va_a/vol2020/iss5/7/

[2] Xolmatova, G. M. (2020). Abdulla Qahhor dramaturgiyasining o'ziga xos xususiyatlari. Oriental Art and Culture, 1(2), 11-15. – <https://orientalart.uz/index.php/OAC/article/view/10>

[3] Qurbonova, M. M. (2021). Abdulla Qahhorning "Shohi so'zana" dramasi badiiy mahorat. O'zbekiston Milliy universiteti xabarлари, 1(1/2), 176-180.

[4] Xolmatova, Sh. A. (2023). Abdulla Qahhor dramaturgiyasida konflikt va xarakter. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 3(1), 10-14.

[5] Qodirova, Z. A. (2020). Abdulla Qahhorning "Tobutdan tovush" dramasi satirik obrazlar. Zamonaviy filologiya masalalari: nazariya va amaliyot (konferensiya materiallari to'plami), 215-218.

[6] Abdullayeva, N. (2022). Abdulla Qahhor dramaturgiyasida milliy xarakter talqini. Filologiya masalalari, (3), 45-49.

[7] Qurbonova, M. M. (2021). Abdulla Qahhor dramaturgiyasining badiiy-estetik xususiyatlari (Filol. fan. fals. dokt. (PhD) diss. avtoreferati). O'zbekiston Milliy universiteti. – <https://library.ziyonet.uz/ru/book/download/125345>

[8] Raxmatullayeva, M. (2022). Abdulla Qahhor dramalarida obraz yaratish mahorati. Fan va jamiyat, (2), 87-90.